

УДК 631.15:330.131.7

ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ПОВ'ЯЗАНІ З ЦИМ РИЗИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

*О. Солонка, аспірант**
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво характеризується високим ступенем ризиків, результатом дії яких є значні коливання стійкості й доходів підприємств. У багатьох розвинутих країнах держава активно підтримує сільське господарство, намагаючись у такий спосіб зменшити ризики сільськогосподарських виробників. Однак сьогодні лише державними інтервенціями справи не зарадиш, тому на першому місці повинні стояти питання розробки та впровадження системи управління ризиками в основі механізму фінансової безпеки підприємства. Не менш важливим є об'єднання і консолідація зусиль керівників підприємств та органів державної влади з метою створення сприятливого середовища для функціонування сільськогосподарських підприємств, усунення перешкод, зменшення ризиків і захист їхніх фінансових інтересів.

Для забезпечення належного рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств першочергово необхідно ідентифікувати джерела ризиків, характерні для галузі та обґрунтувати можливі наслідки. Для сільського господарства ця обставина має особливе значення, оскільки, крім звичайних ризиків, характерних для будь-якого виду підприємницької діяльності, сільському господарству властиві також ті, що пов'язані безпосередньо з особливостями його виробництва й середовища існування, тобто внутрішніх та зовнішніх умов. Ігнорування цих ризиків найчастіше призводить до погіршення фінансового стану та банкрутства підприємств. Це пов'язано з тим, що дію деяких дестабілізуючих факторів та ризиків у багатьох випадках контролювати неможливо [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і методичні аспекти діяльності сільськогосподарських підприємств стали об'єктом дослідження низки вчених: О. І. Барановського, М. Я. Дем'яненка, П. А. Стецюка, М. Й. Маліка, В. Я. Месель-Веселяка, О. Є. Гудзь. Зокрема, вплив ризиків і загроз на стан фінансової безпеки підприємств висвітлено в працях В. Г. Андрійчука, О. Ю. Єрмакова, С. М. Онисько, К. С. Горячевої, Л. А. Костирка, М. М. Ільчука, С. А. Навродського та ін. Незважаючи на значний внесок науковців у дослідження багатьох аспектів сільськогосподарських підприємств, питання прогнозування та управління ризиками з метою забезпечення фінансової безпеки є недостатньо розглянуті та обґрунтовані. Сучасний фінансовий стан галузі вимагає подальших досліджень щодо джерел ризиків, зокрема фінансових, їхньої систематизації з урахуванням специфіки функціонування сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення особливостей та умов виробництва сільськогосподарських підприємств, узагальнення внутрішніх і

**Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Стецюк Петро Антонович.*

зовнішніх ризиків, які впливають на їхній фінансовий стан та безпосередньо становлять загрозу фінансовій безпеці.

Виклад основного матеріалу. Економічне середовище сільськогоспо-дарських підприємств характеризується безперервним процесом розвитку, змін, оновлення та залежністю від природно-кліматичних умов, а також використання особливого ресурсу – землі, якій притаманна специфічна унікальна властивість – родючість. Використання землі тісно пов'язане із застосуванням засобів виробництва, без взаємодії яких процес виробництва в аграрній сфері взагалі неможливий, а його економічна ефективність залежить від раціонального поєднання цих засобів. Отож, земля як засіб виробництва в аграрній сфері має свої специфічні особливості, а саме: просторову обмеженість, родючість, незамінність. У результаті цього сільському господарству притаманні підвищені умови нестабільності порівняно з іншими галузями національної економіки [2, с. 7].

Забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств обов'язково повинно здійснюватися з урахуванням галузевих особливостей, серед яких виділяють такі п'ять груп (рис. 1):

- **інституційні особливості** – визначають основні параметри розвитку сільськогосподарських підприємств, структурують стимули та інтереси учасників економічних відносин. До них відносять: відсутність у повному обсязі необхідної нормативно-правової бази у сфері регулювання відносин, що виникають з приводу виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції; необхідність державної підтримки галузі; недостатній рівень і темпи розвитку інституційної інфраструктури та середовища сільського господарства, які б відповідали вимогам і потребам галузі;

- **економічні особливості** – нерівномірне надходження обігових коштів протягом календарного року; недостатній рівень кредитування сільськогосподарських підприємств комерційними банками; довший період окупності вкладених коштів; труднощі, пов'язані з плануванням та прогнозуванням основних фінансово-економічних показників;

- **технологічні особливості** – надмірна залежність від природно-кліматичних умов; сезонність виробництва; висока матеріаломісткість; необхідність використання спеціальної сільськогосподарської техніки; низька мобільність виробництва; необхідність залучення великих площ для розміщення основних засобів та зберігання виготовленої продукції; довший, порівняно з іншими галузями національної економіки, виробничий цикл; можливість псування продукції та обмежений термін її зберігання;

- **соціальні особливості** – нижчий рівень доходів та освіченості сільського населення порівняно з міським; розвалена соціальна та дорожня інфраструктури; відсутність побутового обслуговування сільського населення на належному рівні; відмінність між

ключовими потребами сільських і міських жителів; відсутність робочих місць у сільській місцевості;

- **етнічні особливості** – утворилися під впливом історичних подій і сформували характерний менталітет та економічне мислення сільського населення, який неможливо не враховувати в дослідженні фінансової безпеки [3, ст. 24–25].

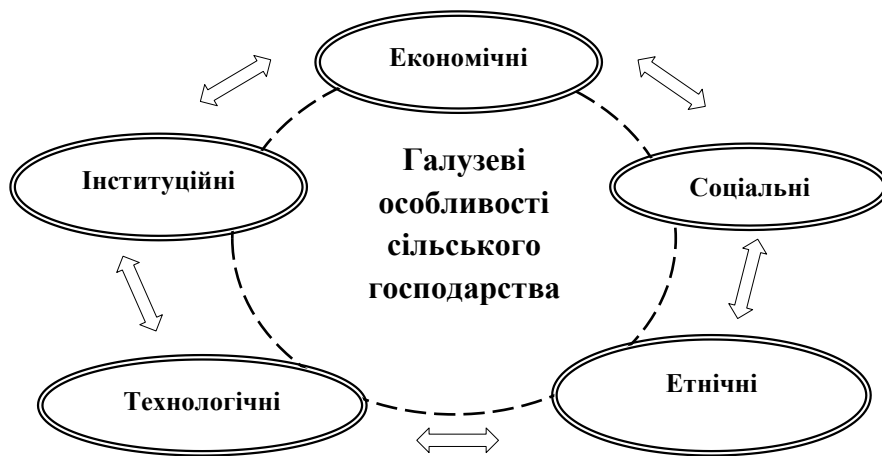

Рис. 1. Групи особливостей сільського господарства.

Серед визначених особливостей найвагоміша сезонність сільськогосподарського виробництва. Ця особливість проявляється в переривчастому використанні робочої сили і засобів виробництва та нерівномірному надходженні продукції і доходів аграрних товаровиробників протягом року. Сезонний характер виробництва зумовлює специфічну організацію праці в зазначеній галузі (вищий рівень зайнятості працівників та підвищення коефіцієнта змінності техніки у напружені періоди весняно-літніх польових робіт, ніж у зимовий період). Дуже важливим є своєчасне виконання робіт (наприклад, сівба, збір урожаю, догляд тварин з інтервалами тощо). Якщо в промисловості несвоєчасне виконання технологічних операцій призводить до затримки виготовлення продукції, то в сільському господарстві – до прямих втрат продукції, погіршення її якості, великих втрат вкладеної в неї праці. А це відповідно позначається на фінансових результатах підприємництва. Крім того, сезонність і залежність від природних умов викликає необхідність створювати значні страхові запаси насіння, кормів на випадок неврожаю, спричиненого непередбачуваними обставинами. Потрібно врахувати й те, що значна частка сільськогосподарської продукції (наприклад, насіння та корми) не набуває товарної форми, а використовується в наступних циклах відтворення [4, с. 9–10]. Іншою, не менш важливою особливістю діяльності сільськогосподарських підприємств, що впливає на фінансові результати, є рівень технічного забезпечення, оскільки сільське господарство – надзвичайно матеріаломістке й ресурсозатратне, а виробництво сільськогосподарської продукції вимагає використання відповідної спеціалізованої техніки, характерної суто для цієї галузі. Крім того, сільськогосподарську техніку

інтенсивно використовують лише нетривалий період, а решту часу вона простоє, однак вимагає витрат на своє утримання й підтримання в робочому стані.

Висока вартість сільськогосподарської техніки і відповідно відсутність платоспроможного попиту з боку сільськогосподарських підприємств; низька мобільність технічної бази порівняно з іншими видами економічної діяльності; низький рівень інвестиційної привабливості, що зменшує можливості модернізації та впровадження сучасної сільськогосподарської техніки – всі ці чинники обмежують можливості ефективного ведення сільського господарства й стають перешкодою на шляху забезпечення високого рівня фінансової безпеки підприємств [5]. Для сільськогосподарських підприємств надзвичайно важливою є стабільність ситуації на ринку як сировини і матеріалів, так і сільськогосподарської продукції. Натомість її відсутність спричинює невизначеність та ризики в процесі виробничо-господарської діяльності. Отже, фінансова безпека визначається належним рівнем конкурентоспроможності підприємства, завоюванням і втриманням міцних позицій та переваг на ринку щодо основних конкурентів.

Для сільськогосподарських підприємств у ринкових умовах важливою є реалізація продукції за вигідними цінами. Проте продукція на шляху від виробника до кінцевого споживача проходить через надмірну кількість каналів розподілу (оптових, дрібнооптових, роздрібних тощо). Через недосконалість маркетингової стратегії або ж взагалі її відсутність, недостатню кількість потужностей для транспортування продукції до кінцевого споживача, відсутність приміщень, для належного зберігання продукції до моменту виникнення сприятливої кон'юнктури на ринку та необхідність швидкої реалізації продукції й погашення поточної кредиторської заборгованості більшість сільськогосподарських підприємств змушена звертатися до послуг посередників. Наявність великої кількості посередників на ринку створює ситуацію, за якої виробники сільськогосподарської продукції в процесі розподілу недоотримують значну частину прибутків, а отже, знижують свої резерви розвитку, і кінцевий споживач купує продукцію за завищеними цінами. Це, безперечно, негативно впливає на формування кінцевих фінансових показників діяльності підприємства та його конкурентоспроможність [3, с. 77–79]. Результати дослідження галузевих особливостей сільськогосподарських підприємств дали змогу визначити основні дестабілізуючі ризики фінансової безпеки відповідно до джерела походження (рис. 2).

Найбільш негативно впливають на фінансовий стан і рівень безпеки сільськогосподарських підприємств ризики зовнішнього середовища, серед яких виділяють природно-кліматичні, ризики фінансової і комерційної діяльності. Вони є об'єктивними через невизначеність зовнішнього середовища стосовно підприємства. Невизначеність зумовлена тим, що залежить від множини змінних, поведінку яких не завжди можна точно передбачити, виникає за зміни ділових стадій економічного циклу, кон'юнктури фінансового ринку, тобто ситуацій, на які підприємство у процесі своєї діяльності вплинути не може. До групи цих ризиків відносять погодні умови, рівень інфляції, відсоткові ставки, валютні та цінові коливання, податкові ставки та ін.

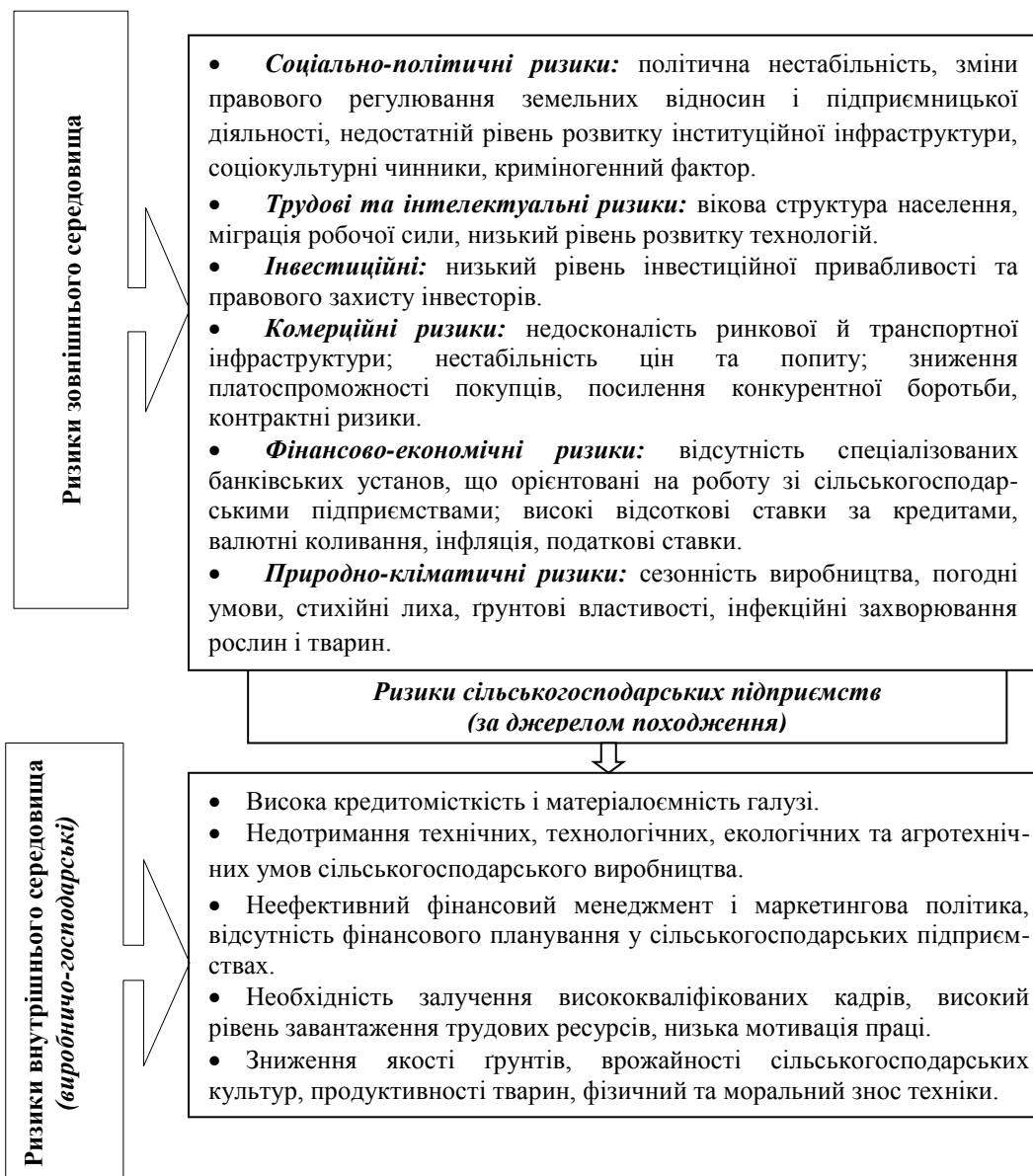

Рис. 2. Ризики сільськогосподарських підприємств за джерелом походження.*

*Складено автором на основі опрацьованих джерел [1-8].

Внутрішні ризики залежать від особливостей галузі та діяльності кожного підприємства, пов'язані з некваліфікованим фінансовим менеджментом і значною мірою можуть бути усунені за рахунок ефективного управління. Варто зазначити, що ці ризики двояко впливають на розвиток сільськогосподарських підприємств: з одного боку, мають дестабілізуючий вплив на їхню діяльність, а з іншого – спонукають до пошуку ефективних методів боротьби з ними.

Висновки. У середовищі функціонування сільськогосподарських виробників існує сукупність ризиків та загроз, під впливом яких формуються основні аспекти діяльності підприємств і від яких залежить кінцевий фінансовий результат. За характером і джерелом походження їх можна віднести до категорії тих ризиків, що становлять небезпеку завдання збитку підприємству, втрати платоспроможності й стійкості, тобто до ризиків фінансової безпеки.

Крім ризиків виробничо-господарської діяльності, суттєвий вплив на фінансовий стан підприємств мають ризики зовнішнього середовища, чинниками яких є соціально-політична та економічна ситуація в країні, ринкова інфраструктура, стан інвестиційного клімату, природно-кліматичні особливості регіонів. Фінансову безпеку підприємства слід розглядати як ступінь гармонізації в часі та просторі фінансових інтересів підприємства з інтересами складових навколишнього середовища – держави, ринку, конкурентів. Чітка ж ідентифікація ризиків та визначення методів і способів їх локалізації є передумовою надійного, ефективного та збалансованого сільськогосподарського виробництва й забезпечення фінансової безпеки.

Бібліографічний список

1. Кобилянська О. М. Виробничі ризики сільськогосподарських підприємств : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. М. Кобилянська. – К., 2011. – 20 с.
2. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах : навч. посіб. / О. Ю. Єрмаков, М. М. Жибак, І. С. Гурська, Г. М. Христенко. – Тернопіль : Крок, 2014. – 322 с.
3. Онисько С. М. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика : монографія / С. М. Онисько, В. В. Бойко. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – 170 с.
4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
5. Ільчук М. М. Розвиток ефективної виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств / М. М. Ільчук // Біоресурси и природокористування. – 2013. – 5, № 1-2. – С. 111–119.
6. Костирко А. Г. Напрями і особливості формування фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств / А. Г. Костирко // Інноваційно-технологічні аспекти формування сучасного конкурентоспроможного АПК України : колективна монографія / [під ред. д.е.н., професора Ю. О. Нестерчук]. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – Ч. 2. – 256 с.
7. Навроцький С. А. Систематизація ризиків сільськогосподарських підприємств / С. А. Навроцький // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : економіка. – 2008. – № 105. – С. 17–20.
8. Остапенко О. Класифікація ризиків та їх вплив на результативність сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / О. Остапенко. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13oomrsp.pdf>.

Солонка О. Особливості сільськогосподарського виробництва та пов'язані з цим ризики фінансової безпеки

Висвітлено проблеми забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. З огляду на актуальність проблем досліджено галузеві особливості підприємств аграрного сектору економіки. Вагоме значення серед згаданих особливостей мають сезонність виробництва, природно-кліматичний чинник, рівень фінансового й технічного забезпечення підприємств. Досліджено та узагальнено основні види зовнішніх і внутрішніх ризиків, що становлять загрозу фінансовій безпеці сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: фінансова безпека, сільськогосподарські підприємства, галузеві особливості, зовнішні і внутрішні ризики.

Solonka O. Peculiarities of agricultural production and connected with them risks of financial security

The article deals with the problems of ensuring the financial security of agricultural enterprises. Given the urgency of these problems, the author discusses the industry characteristics of the agricultural sector. The most important among these features are the seasonality of production, natural-climatic factor, the level of financial and technical providing of the agricultural enterprises. The author has studied and summarized the main types of the significant internal and external risks that threaten the financial security of agricultural enterprises.

Key words: financial security, agricultural enterprises, industry characteristics, internal and external risks.

Солонка О. Особенности сельскохозяйственного производства и связанные с этим риски финансовой безопасности

Рассмотрены проблемы обеспечения финансовой безопасности сельскохозяйственных предприятий. С учетом актуальности проблем исследованы отраслевые особенности предприятий аграрного сектора экономики. Большое значение среди упомянутых особенностей имеют сезонность производства, природно-климатический фактор, уровень финансового и технического обеспечения предприятий. Исследованы и обобщены основные виды внешних и внутренних рисков, представляющих угрозу финансовой безопасности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: финансовая безопасность, сельскохозяйственные предприятия, отраслевые особенности, внешние и внутренние риски.